

„EGY NYUGALMAZOTT SZARVASBOGÁRPÁSZTOR”

– Fekete Vince beszélgetése Szilágyi Istvánnal –

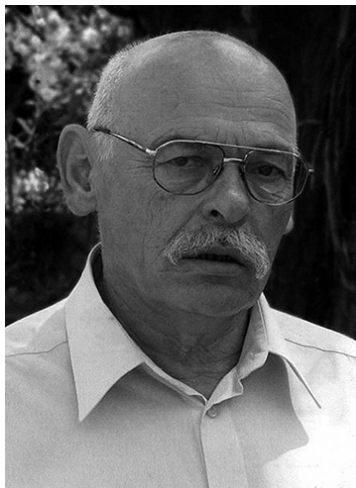
„MEGÉRHETTEM AZT, HOGY TEREMTHETTEM...”

Szilágyi Istvánnal hetvenéves születésnapja előtt készítettem egy életinterjút Kolozsváron (a beszélgetés délelőtt, a Helikon szerkesztőségében indult, és késő este a Szamos-parti lakásban ért véget), aminek a szerkesztett változata, születésnapjára időzítve, 2008 októberében Én mindig folyóra, nagyvíz mellé vágytam címmel jelent meg a Székelyföldben. Az életinterjú után, a kétezres évek közepéig még öt alkalommal ültünk le egymással, és közönség előtt folytattuk, folytattuk?, inkább újra és újra nekirugaszkodtunk az előző beszélgetések alapján, és újra lejátszottuk az októberi nagyinterjú egyes vagy szinte minden egyes részletét. Az akkor elindított beszélgetésből sorozat lett tehát, újabb és újabb fellépésekkel. Minden alkalommal (prózaíróról van szó!) jóval több, mint egy, de legalább másfél órát, és volt, hogy annál is többet diskuráltunk. Kolozsvár után előbb Kézdivásárhelyen, ahová nemcsak engem, hanem őt is rokoni, baráti, ismerősi szálak fűzték, majd pedig, második alkalommal Kovásznán, a kétezres évek elején. Az alábbi két találkozónkra 2012 októberében Bukarestben, az akkori Balassi intézetben, majd a rá következő évben (2013-ban) Kolozsváron, a Kolozsvári Ünnepi Könyvhét keretén belül, a Bulgakov kávéház teraszán került sor. Az ötödiknek, a legutolsónak ebben a beszélgetés/találkozó-sorban a szegedi Somogyi-könyvtár adott otthont 2015 tavaszán. Ott hangzott el, legalábbis nyilvánosan, közönség előtt, kicsit kesernyésen (nem sokkal azelőtt ment nyugdíjba, és adta át a lapot a fiatalabbaknak) Szilágyi István fenti, a főcímben kiugratott megállapítása önmagáról: „egy nyugalmazott szarvasbogárpásztor vagyok.” Ezeknek a beszélgetéseknek a rögzített hanganyaga jó ideig ott hevert a Székelyföld szerkesztőségi fiókjában, majd később a laptopom Interjúk mappájába került. És ott is maradt volna még sokáig, hogyha nem úgy hozza a helyzet, a sors, ha a kiadója nem tervez azzal, hogy fotódokumentumokkal gazdagon illusztrálva megjeleneti ezt a nagybeszélgetést. Ami majd tizenöt év távolából, azt gondolom, hogy kerek, egész, és úgy, ahogy van, íves, terjedelmes pályakép és életinterjú Szilágyi Istvánról. Aki hetvenéves kora után mintha egyszeriben megtáltosodott

volna, öt-hét év alatt hét-nyolc alkalommal is fellép, felolvas, előad, könyvbemutatókat vállal stb. Legnagyobb ámulatára azoknak, akik korábban őt ismerték. Mert – úgy tudták – nem szereti, és ha csak teheti, mindig is kerüli a nyilvánosságot. Addig. Ez az említett svung aztán nagyjából 2008-tól 2015-ig tartott. (Amibe beleesik az író budapesti, PIM-es, hetvenöt éves születésnapjának köszöntése is. Helikonos ünneplés Kolozsáron 2018-ban stb.) Kettőnknek tehát 2015-ben volt a legutolsó közös fellépésünk, Szegeden. Szilágyi István ezután már nem vállalkozott ilyesmire. Hogy miért? A megfejtést, aki akarja, megtalálhatja ezekben az interjúkban. Tavalyi, kolozsvári könyvbemutatóját már hiányában, a szerző nélkül tartották. Vagyis ezek a beszélgetések, úgy is mondhatjuk, hogy a kellő időben készültek. Ma már ilyen formában elképzelhetetlenek lennének. Tehát 9-10 évvel az elhangzásuk után közreadjuk az 1998-as főinterjú, nagyinterjú függelékének számító két, rögzített, majd leírt, szerkesztett beszélgetést is. Sok minden van bennük, ami elhangzott az előző, székelyföldes nagybeszélgetésben, hiszen mindig más, mindig új közönség előtt léptünk fel, de vannak egészen új, meglepően szűz részek is, amelyek mindig hozzá is tesznek valamit ehhez a 2008-as beszélgetéshez. Kiegészítik, gazdagítják, árnyalják az életére, regényeire, az irodalmi életre stb. vonatkozó mondatokat, kijelentéseket. Egy nagy író, egy kivételes életmű olvasó elé kívánczó irodalomtörténeti pillanatai ezek az eddig közöletlen beszélgetések. Fogadják szeretettel. (F.V.)

Elhangzik a Kísérlet című karcolat, a szerző felolvasásában.

– *Induljunk ki ebből, a Kísérlet című, nem is tudom, hogy novellának nevezzem-e, mert inkább karcolat, hogyha a klasszikus novella szabályai szerint gondolkodunk...Tehát induljunk ki ebből a karcolatból. Három kérdésem lesz, amit ezzel kapcsolatban fel szeretnék tenni, de előtte kicsi bevezetés... Azt tudjuk rólad, hogy a vasmegmunkálás bizonyos dolgai mindig érdekelték, példa erre az Agancsbozót című, 700 oldalas, csupa férfi szereplőt felvonultató nagyregényed. A Kísérlet című írásban is az első dolog, ami szembetűnik, hogy más korban játszódik, ami fontos, úgy gondolom, Szilágyi István műveinek értelmezése szempontjából. Tehát egy más korban játszódik, és látszólag arról szól, hogy valakik egy kardot, egy damaszkuszi pengét meg akarnak edzeni, és hogy azt milyen módon akarják megtenni. Mert úgy kell a Vargala recept szerint, hogy át kell ütni egy izmos*

rabszolga testén. Ezeknek az embereknek, akárcsak az Agancsbozótban, nincsen identitásuk. Nem tudjuk, hogy kikről van szó, valakikről, akiknek valamilyen gazdáik vannak. Három pillér(szó) található a szövegben: elrendelik, úgy rendelkeznek, azt parancsolják. Tehát valakiknek, nem tudjuk, kik azok, elrendelik, rendelkeznek, azt parancsolják, hogy meg kell edzeniük ezt a kardot úgy, hogy átütik egy rabszolgának a testén. Szabadságuk annyi van, hogy kiválaszthatják maguk közül, esetleg sorshúzással, hogy ki lehet az, akinek a testén át ez megtörténik.

A tetőponton, befejezésként egy ilyen finom, áttételes viselkedési vagy ellenállási, nem is tudom, hogy nevezzem, mondat, javaslat található: „az embert a gyávasága rendszerint gyilkosai cinkosává teszi”. Az a kérdésem, hogy jelent-e meg ez valamelyik lapban ('85-ben íródott, azt írja a szöveg alatt; s úgy gondolom, hogy az Agancsbozót felé mutató kis írás); volt-e olyan szándékom ezzel, hogy a diktatúrát, a diktatúra abszurditásait, a kiszolgáltatottság leképezését adjam, és hogy miért tetted éppen ezt az írást a novellásköteted elejére, tudván, hogy milyen szigorúan válogattad annak egyes darabjait, hiszen a több elbeszélés, novella közül mindössze tizenegyet válogattál a magvetős novelláskötetedbe. Az első két könyvedből, az Ezen a csillagon-ból és a Sorskovácsból egyetlenegy elbeszélés sem került be, csak a Jámbor vadakból, és még a '80-as, '90-es években írott 2-3 írás, elbeszélés, amelyek az Utunk-évkönyvekben jelentek meg. Tehát: megjelent-e valamelyik lapban, volt-e szándékom a diktatúrát, annak abszurditásait leképezni, és hogy miért éppen a kötet elejére került? (Hozzáfűzöm addig, amíg válaszolnál, hogy valakik megkerestek – ezt a Székelyföld-interjúból tudom – '90 után és felvetették, hogy képzeld el azt a helyzetet: mi lett volna, ha nem a Kő hull... jelenik meg 1975-ben, hanem az Agancsbozót, hogy akkor azok, akik olvassák, az egész Közép-Kelet-Európa beleolvashatta volna a diktatúra elnyomását.)

– Megjelent, persze, csak nem ebben a változatban, hanem elnagyoltabban és kiforgatva ebből a valójából, méghozzá az Agancsbozótban.

Úgy gondoltam, hogy ezt kikerekítem egy ilyen alkalomra: kivettem onnan, és úgy kiforgattam az eredeti változatot, hogy a jó édesanya sem ismerne rá. A novelláskötethez nagyon furcsán viszonyultam. Azt nem akartam semmiképpen sem, semmi áron, sőt azon is gondolkoztam, hogy hogyan tudnék én valahogy az utóéletemnek parancsolni, vagyis az engem túlélőknek, hogy a harmadik-negyedik könyvemet megelőző megjelenéseket, hogy is mondjam, ne vegyék tekintetbe, tehát hogy azt hagyjuk a feledésnek. De hogyha én ilyesmit hagyatkoznék, mit tudom én milyen formában, akkor amikor meghalok, azonnal megnéznék, hogy vajon mi az. Így még jobban felhívnám a figyelmet azokra a dolgokra, amiket már nemhogy nem vállalok, csak valahogy fölöslegesnek tartok. Olyan furcsa, hogy a korai novellák nagy része olyan... hogy is mondjam: hogy a szerző vagy lelkesedik – ha nem is a rendszerért, de azért, hogy vagyunk –, másrészt meg duzzog, mintha valami baja volna, de az nem derül ki, hogy mi. Szóval számomra ez olyan furcsa, nagyjából 50 év távlatából, és most ezt hiába írnám oda a fülszövegbe, hogy gyerekek, úgy olvassátok, hogy a kor minden nyavalyája rajta, benne van, de azért különbek a kortársak által 50 évvel ezelőtt írt novelláknál, és azért ezt nézzétek el nekem, hogy én is együtt megyek azzal a korrallal, ahogy én is abban a korban éltem. Úgyhogy amikor a Magvető Kiadó és Ács Margit kritikus-prózaíró összebeszéltek, hogy valamit össze kellene szedni az én korai gyarlóságaimból, akkor elsősorban én tiltakoztam, de hogy mégis... csak egy tucatnyit, Pista... A korai írásaim meg a közben megjelentek között sem találtam 12 novellát, így maradt 11. A korai írásaimból olyan hat-hét-nyolc, valami ilyesmi lehet benne. Miután én is igyekeztem elfelejteni úgymond az *Agancsbozót*ot, amelyiket mellesleg nagy kedvvel írtam, mert meg voltam győződve, hogy ez úgysem fog megjelenni, viszont teljék vele az idő, mint hogyha tudtam volna, hogy '89 karácsonyán azért történik majd az életünkben valami. (...) Az engem egy idő után nyomasztott is különben – a siker az embert általában nem nyomasztja –, hogy úgy néztem ki, hogy nagyjából egykönyves író maradok, aztán amiután a *Hollóidő* megjelent, ez megváltott engem ettől az átoktól, hogy az irodalmi közvélekedés egykönyves íróként tekintsen rám.

– *Biztos tudod, hogy volt ilyen példa arra, hogy valaki megtiltotta, letiltotta a bizonyos időszakban írott műveit, verseit, pontosabban Székely*

János, amikor a Semmi – soha című összegyűjtött versei megjelentek, azt mondta, hogy csak ezt és ennyit tekintek az életművemhez tartozónak, a többi pedig egyáltalán senki ne próbálja se elővenni, se felhasználni...

- Csak az ilyen vélekedéseket vagy parancsokat, ha úgy tetszik, az ember, a bölcsész, aki kutat, az a fajta legalábbis, aki kutat a gyengék és gyarlóságok között, az nem szokta megfogadni.

- *Tehát ez a tárca nem jelent meg máshol, csak az Agancsbozótban, mégis ott szerepel az 1985-ös dátum alatta. ('90-ben jelent meg az Agancsbozót, de írtad 10 évig.) És az, hogy a diktatúrát leképezni, az benned volt, szándékaid között szerepelt, vagyis hogy az Agancsbozót ilyen legyen?*

- Nem. Különösen azokban az években, hogy mondjam, természetjáró voltam világeletemben, ha erre módom volt... Na, most én ebbe a világba tartoztam és ennek akartam emléket állítani: nagyjából a hegyjárásnak, a valami másnak. De közben egy lélekbúvár biztos kiderítené rólam, hogy menekülni akartam abból a világból, abból a korból – ami lehet, csak nem tudtam, nem volt ez leszögezett, kimondott szándék.

- *Van három klasszikus regény, Jókaitól a Rab Ráby, Mikszáth Kálmánnak a Különös házassága, Móricz Zsigmond Rokonokja, más-más időszakból, és hogyha egy mondatban foglaljuk össze, akkor mindhárom arról szól, hogy „nem létezik a világon, vagy a magyar nyelvterületen az a galádság, amit el ne lehetne követni megtorolatlanul” (Spiró). Te a Kő hull apadó kútba című regényedben, úgy érzem, nem bíztál a társadalmi igazságszolgáltatásban, kikerülted, mert Szendy Ilka figuráját nem a társadalmi igazságszolgáltatásra, hanem a lelkiismeretre bíztad. Tehát arra voltál kíváncsi, hogy a lelkiismeret hogyan végzi el a munkáját – nem tudódik ki a bűne, nem tudja meg senki –, és hogy hogyan hasonlít meg és hogyan pusztul el legvégül. Volt-e előzetes terved, amikor a Kő hull...-t írtad, kidolgoztad-e, hogy mi lesz ebben majd, hogy mi hogyan történik? Lehet, hogy a végét nem tudtad éppen, hogy hogyan fogod megölni Ilkát, hogyan hal meg, de ki volt-e dolgozva aprólékosan, hogy honnan meddig kell eljutnod, vagy ez menet közben alakult?*

- Lehet, hogy én különben most ezért vagyok pánikban, hogy véges az élet, ezért töltök el 10-15 esztendő a regények megírásával, mert akaratlanul és öntudatlanul is valószínű az, hogy a kor, amelyikben

élek, az ugyancsak helyet követel magának azokban a szövegekben, már hangulatilag, vagy ki tudja, hogy, életérzésben, amelyek rendszerint nem az én koromban játszódnak. Ez tulajdonképpen a regényekben valahogy, valahol, valamiképp mind érvényes. A Szendy Ilka esetében nem jelenik meg évszám, körülbelül onnan tudható, hogy 1908 tájékán játszódik, hogy azt hiszem, a japán háború, vagy valami ilyesmi felmerül benne. Na, most ennek a regénynek a születése, hogy mit terveztem én el: az minimális, vagy majd' semmi, de én általában a regényeket nemhogy nem tervezem el, hanem ha valamit tudok, és ami nyilvánvaló számomra, azt sosem írom meg, hanem az érdekel, amit fölfedezek az írással, az írás közben. Ez pontosan ezzel a regénnyel kezdődött. Szökött jogász lévén, úgy harmadéves joghallgató koromtól foglalkoztatott az a kérdés, amit te nagyon jól körüljártál, tehát az, hogy mi történik azzal a bűnelkövetővel, akinek a cselekedetére nem csap le a törvény... Azon is gondolkodtam, hogy lehetségesek ilyenek. Feltételezhető, hogy az emberi gyarlóságok és ezek megtorlásának világában van olyan, sőt bizonyára számos olyan elkövetett bűn is, amiről nem derül ki, hogy ki volt a tettese, és hát nem csap le rá a törvény, nem zárják be, stb., mert nem ismeri a világ, nem torolhatja meg a társadalom. Hogy mi történik az ilyen lényekkel? – ez volt a kísérlet. Tehát indítsuk el a történetet, hagyjuk élni, cselekedni őket, és lássuk, hogy az életükre hogyan hat ki a szörnyű cselekedetük. A lelkiismeret elvégzi a hóhérmunkát? Meg fogja torolni azt, amit én elkövettem? Vagy futni hagy? Tehát innen aztán a történet nagyon is megszabott volt, a szőlőbe járás, a környezet, meg azonkívül, ahogy szinte kihívja maga ellen a sorsot, ahogy állandóan packázik a meggyilkolt szeretője özvegyével, hogy szinte kínálja neki, hogy megtudja, szinte egy macska-egér játék kezdődik, ahogy próbálja rávezetni, hogy ő volt a tettes. A végén aztán végképp kihívja maga ellen az úgynevezett végzetet, az idézőjeles végzetet, és szinte öngyilkos lesz azáltal, ahogy agyoncsapatja magát egy hasáb fával... Na de hát én ezt nem tudtam előre. Én csak egy dolgot tudtam: hogy ez a leányzó rosszul végzi. De hogy miképpen és hogy addig mit él meg, hát ehhez kellett az a tíz esztendő, ami alatt végimentem ezen a történeten, amiben persze volt egy másik vonulata is a szándékoknak, hogy valamiképpen emléket akartam állítani ennek a Partium széli, hajdanában magyar többségű város sorsának. Tehát ez kb. akkor született, amikor a

falurombolás..., vagy még azelőtt, mert arról még nem szólt a fáma, máig nem is emlegetik, hogy még a falurombolás előtt volt itt egy városrombolás. Amikor, mondjuk, Sepsiszentgyörgytől Zilahig a városokak belső területét szétdőzerolták, és nem tudom, milyen szörnyű házakat építettek rá. Csak akkor még az akkori államfő kegyeltje volt a világ nagyjainak, amikor viszont elkezdődött a falurombolás, arra már felfigyeltek. Tehát én csak azt tudtam, hogy ez a történet ennek a leányzónak rosszul fog végződni, vagy halállal, vagy... Tehát igenis elvégzi a lelkiismeret, valószínű, legalábbis ennél az emberfajánál, ennél a típusnál, mert ugye, ahány, annyi, ki tudja, hányféle lehet, de ennek, az én levezetésemben, a sorsa ezt adta ki.

- *El sem képzelted azt, hogy futni hagyod, hogy megmenekül?*

- Nem. Holott valami töredékét ismertem ennek a sztorinak, a század elején, Zilah környékén valóban volt egy ilyen történet, hogy egy egyedül maradt, gazdagabb polgárlány stb. És hogy valaki elindult Amerikába, és így tovább, de én ennek a részleteit nem tudtam különösebben, egyrészt egy emberöltővel, másféllel azelőtt történt, másrészt pedig arra gondoltam, hogy ej, milyen csinos novellát építek én ebből. Aztán nem novella lett, hogy is mondjam, elszaladt a székér. Az is érdekes így utólag, hogy annak a sztorinak aztán nem jártam utána - hiszen lehetett volna még szájhagyomány útján fönmaradt történetmorzsa abból, amiből én kiindultam, nem jártam utána, hanem írtam egy saját magam megélte vagy tapasztalta, kigondolta történetet. Igazából nem tudom, hogy az eredeti, a valóságos történetben bővebben mi is történt, merthogy csak az van/volt, amit én éltem meg belülről, én építettem be abba a könyvbe.

- *A Zilah környéki történetben a kút benne volt?*

- A kút volt benne. Az volt az egyik kiinduló pont. Az számomra akkor egy novellát kínált.

- *A kút volt az a mag, ami maga köré építi a történetet. Azért érdekes ez számomra, mert most, ahogy ezelőtt egy hónappal megtudtam, hogy jövünk erre a találkozóra, a kezembe került egy könyv, ahol ugyanezzel a kút-tematikával találkoztam. Nem tudom, Rubin Szilárd neve mond-e valamit, az a címe a könyvének, szintén a Magvetőnél jelent meg, hogy Aprószentek, és Magyarországon, Törökszentmiklóson az '50-es évek elején*

elkövetett kéjgyilkosság(ok)ról van benne szó. Az történik, hogy az '50-es évek elején egy 20-21 éves lány öt 12-17 év közötti leányt gyilkol meg, és gyanúba keveredik az orosz katonaság is, hiszen a szovjet katonaságnak éppen ott van a laktanyája. Nem derül ki, Rubin Szilárd utánajárt, de nem derül ki pontosan, hogy a lány gyilkolta-e meg őket. A lényeg az, hogy öt felkötik. Egy szál pedig arrafelé vezet, hogy a laktanyából valamelyik pedofil orosz katonának szállította volna az eleven husikát, másik pedig, hogy a lány attól jutott extatikus állapotba, amikor fojtogatni kezdte a csajokat. Az egyik, a hatodik áldozat megmenekül – valamit töltött az italába, némiképp elkábult, de nem egészen, és amikor elkezdte fojtogatni, valahogy sikerült elmenekülnie. Ott van, a tornác mellett van egy ilyen 15-20 méter mély, ásott kút, s oda dobálja bele a testeket, és teljesen véletlenül fedezi fel az egyik helyi rendőr.

- Nem, nem is ismertem, viszont volt a könyvemnek egy olyan részlete, amit az utolsó pillanatban vettem észre és sikerült megoldanom, illetve kihagynom. A mások szerzeménye érdekel, de nem érzem szükségét, el sem tudom képzelni, hogy másoljam valamelyiküket... Viszont rájöttem, hogy öntudatlanul előfordulhat ilyesmi. Nagy híve voltam a '40-50-60-as évek amerikai prózájának Hemingwaytól Faulknerig, főleg Faulknernek. Van neki egy novellája, a *Rózsaszál Emily kisasszonynak*, ami szerintem a XX. század egyik legjobb novellája. Ott is arról van szó, hogy egy útra készülő, távozni akaró, máshonnan jött férfi el akar menni, de a hősnő meggyilkolja, és vele, a hullájával alszik egy ágyban. Volt abban az írásban néhány hozzám annyira közelítő dolog, hogy megrémültem, és akkor rájöttem, hogy azért a kedvenceiddel jó lesz vigyázni, mert anélkül, hogy tudatos lenne, előjöhethetnek írás közben – ezek olyan műhelyforrás dolgok.

- *Ez a novella az Utunk/Helikon Nobel-díjasok évkönyvében is benne van.*
- Igen, Jakab Antal beválogatta.
- *Igen, vagy 20 évvel ezelőtt, 1990-ben, ha jól emlékszem... Most tavasszal jártam első alkalommal Zilahon, nagyon kíváncsi voltam a városkára, miután olvastam nálad...*
- Nem sokat találtál már abból, ami számomra érdekes volt.
- *Az a 8000-es város, ami akkor volt, most 70 000 lakosú...*

- Ugyanaz a 8000 magyar lakos most is ott van...
- *Gondolom, nagyjából az megmaradt. Kíváncsi lettem volna azokra az utcákra, amiket a Vesztésekben is emlegetsz...*
- Azok közül valamennyin még végig tudtalak volna vinni...
- *De hát úgy adódott, hogy nemcsak azért nem láthattam abból a városkából szinte semmit, mert teljesen felszaporították mind a lakosságát, mind pedig több házrengeteg épült, sugárutak stb., hanem objektív okok miatt sem sikerült, csak minimálisat látni belőle, a Wesselényi-szobrot, a gimnáziumot, ott, ahol Ady járt iskolába. Azt mondod, hogy minden lényeges dolgot onnan hozol, Zilahról.*
- Ami már nincs.
- *Igen, ami már nincs, ami lehet, hogy ebben a regényben, a Kő hull...-ban örözdik meg, legalábbis az a milió, az a világ valamennyire. S hogy 20 éves korodig minden lényeges megtörtént ott az életedben. Mikre gondolsz, melyek voltak a leglényegesebbek, amelyek 20 éves korodig veled megtörténtek?*
- Lehet, ez egy nagyzó, elnagyolt vélekedés saját magamról, de ha akarom, ki tudom tölteni tartalommal is. És tudom igazolni, hogy 20 éves koromban lettem joghallgató, és utána jogász nem lettem, és irodalmi folyóiratot szerkesztek most már 50 esztendeje. Úgyhogy azt állítani, hogy minden lényeges megtörténik az emberrel 20 éves koráig, az egy kicsit túlzás volna, de ha úgy akarom, azért mégis igaz. Mert én 7-8 éves koromban megéltem a háborút, a front átvonulását, azonkívül nem voltam még 6 éves, amikor az első elemibe adtak, ugyanis kivonultak az oroszok, és akkor a tiszteletes úr kihirdette a templomban, hogy összeírják a gyerekeket, akik a református kisiskolában elkezdhetik a tanulást. Én októberben töltöttem a hat esztendőt, és ez tulajdonképpen az oroszok átvonulása után lehetett. Akkor elkezdtem iskolába járni, de addig már annyi mindent láttunk... és azok maradtak meg, és azok nagyon elevenek. Persze iskolába jártunk, első, második elemi, és a fél osztály vagy már tudta, hogy hadiárva, vagy csak azt tudta, hogy hadiárva jelölt. Én még akkor az utóbbiak közé tartoztam, aztán kiderült, hogy nem, mert végül is a fél város kölyke igazából doni árvának számított, mert valahogy a második

hadseregbe igen sok férfiút indítottak orosz földre 1942-ben Zilahról is. Tehát egyrészt volt az, ami akkor ott Zilahon történt, amit itt leírok, azt láttam, megéltem, ha nem egyébben, akkor az idősebbeket hallgatva, és hogy az apámat elveszítettem, amiről persze nem tudtam, a 6-8-10, akárhány éves kölyök ragaszkodásában nagyon ráfigyeltem az idősebb férfiakra – ezek általában nagybácsik és effélék voltak –, és egyáltalán arra az életre, amit élünk, az hagyta a legmélyebb nyomokat bennem. És ha akarom, akkor arra is érvényes. Ugyanakkor kerülöm azt, hogy memoralisztikát írjak, valamikor még fogadalmat is tettem, hogy se az életemet nem írom le, se a házunk táját, se közvetlenül a családomat, s ezt nagyjából be fogom tartani. Ez volt az az időszak, amikor engem a magyar történelem, a magyarság története elkezdett érdekelni, izgatni, és utána pedig nem történelemlévelekből, hanem dokumentumokból és levelekből tájékoztam. Ez olyan szenvedélyemé vált. Persze ez abban a világban vagy azokban az időkben. Ez talán máig érvényes, hogy volt a történelem-olvasásnak valami tiltottgyümölcs illata, és egyáltalán íze. Merthogy azt másképp tanították, vagy sehogy... s akkor ha volt egy fogódzó, akkor elkezdted magad megnézni, függetlenül, hogy miről szól a könyv, hogy hogyan tanítják. Aztán még tovább is léptem, hogy nem a történelemlévelekről szóló nagy traktátumok és mi a csodák, hanem a levelek, a korabeli dokumentumok érdekeljenek. Ez igazából mind belém gyökerezett 20 esztendőskorom előtt.

– Az az érdekes, hogy a zilahi évek, az csak 12 esztendő. Az első két évet Kolozsváron töltötted, s utána 14 éves korodtól megint felkerültél Kolozsvárra.

– Nagybányára, Szatmárra, Kolozsvárra. Igen. De hát csak oda jártam vissza, csak oda tartoztam szinte a legutóbbi időkig, de most már senkim nincs ott. Valahogy azt sugallta, azt táplálta, amit most olyan furcsálkodva nézek, hogy ez lett volna a gyerekkorom városa. Valami közünk még máig van talán, ha nem egyéb, hát a felmenőink sírja. Úgyhogy ez is egy olyan különös dolog, hogy, ugye, Szilágyinéknak is Torján nagyjából elapadt a családja, rokonsága, s nekem is Zilahon, és akkor választottunk egy kalotaszegi magyar települést, ott vásároltunk egy kertet, aztán én felhúztam rá egy faházikót meg egyebeket – szinte új szülőföldet hoztunk össze magunknak.

– Zilahon senki nem maradt? A távolabbi rokonságból sem?

– A távolabbi rokonságból maradt. Közben olyan népes volt ez 60-70 esztendővel ezelőtt, hogy mit tudom én, egy névnapra vagy valamilyen családi eseményre 25-30 közeli rokon gyűlt össze. Persze hogy nem maradt. Elmentek. Egyrészt eltávoztak, a fiatalok pedig elvándoroltak. Na most az annyira érdekes, hogy a történelmet eredetiben olvasva annyi mindenre rányílik az ember szeme. Például mondjuk a *Hollóidő* esetében az, hogy kész van a magyar nyelv, tehát az 1500-as évek

végén, Balassi kora. Találtam ilyen szöveget, ugyanis a történelem mindig érdekelt, hogy milyen nyelvezeten próbálom én ezt megírni. És László Gyula régész elég jó barátom volt, nagyon rég meghalt, ő azt mondta, hogy ne foglalkozz te ezzel, írd az folyamatosan úgy, magyarul, ahogy te ezt látod-érezed. Azt mondta, ha te úgymond a történelemben botorkálsz, a korábbiakban, akkor esetleg kerüld el a nyelvújítás hozadékát. Hát mondom, jó vicc. Szóval, ez nem olyan egyszerű. De kiderült, hogy nem is olyan nagyon bonyolult, hiszen például egy táborban, harcra készülő férj ír haza a feleségének egy levelet, egyebek mellett azt írja, hogy Menyhárt Kovácshoz küldesd el az emberemmel a vércseképű lovunkat, hogy igazítsa meg a patáját, mert begyulladt a körömháza. Keöreömházua – így volt leírva, de ennyire kész van a magyar nyelv, hogy ismeri azt, hogy körömház.

– *Hogy miért tetted a novellásköteted elejére ezt a karcolatot, nekem van egy magyarázatom, legalábbis próbálom megmagyarázni magamnak, hogy történelmi keretbe akartad helyezni...*

– Nem, ez nem is történelmi... ez egy lebegő idő tulajdonképpen. Lehet, hogy ilyen kicsinyes, meghökkentő szándékkal, hogy ha valaki kézbe veszi és el tudja fogadni ezeket, akkor tovább olvassa. Nem tudom.

– Szendy Ilka, vagyis a Kő hull... esetében is mondtad, és az Agancsbózónál is, hogy kísérlet, kísérlet. Kétszer is, itt is, amott is. És a novellánál is elhangzott. Szeretsz te kísérletezni az emberi helyzetekkel, az emberi természetet feszegetni, elvinni a végletekig?

– Igen, így ahogy kérdezed, úgy tűnik, hogy igen. Merthogy ez örök titok, mert ezek mind nagyon ismert élethelyzetek, de ugyanakkor a magam számára mindig meg akarok velük fejteni valamit. De talán ez a közös beszélgetéseinken is előkerült, hogy amit én tudok, az nem érdekes, arról nincs mit leírni. Erre talán a Szendy Ilka esete a legharsányabb bizonyíték. De ez, ahol nem hinnéd, ott is érvényes, a regények esetében, többek között a *Hollóidő*nél. Ott azzal kísérleteztem, hogy a magyarság vérzivataros korában, amikor elhajtják a lakosokat, és vér és egyebek..., hogy erről a korról, egy ilyen korról – itt egy ilyen mesteri elgondolás volt – lehet-e masszív önsajnálattal írni. Tehát hogy úgy jelenítsd meg ezt a kort, ami fájdalmas is meg... – én nem akarok ezekkel packázni, se kigúnyolni, se kicsinyíteni a nemzetvesztés fájdalmait, meg egyebek –, de ha lehet, mégse legyen tele önsajnálat. Hogyha csak az lenne, amit a krónikások felpanaszolnak, tehát a magyarság sorsa csak annyi lenne, akkor mi már többszörösen nem volnánk. Születnek, szeretnek, halnak stb., ebbe a világba próbáltam elképzelni, hogy ezt hogyan élik meg az emberek. Hogy miért pont ez a korszak? Azért, mert egyrészt valahogy a magyarság a nemzeti ittlétének a felezőjéhez érkezett, ha nem is matematikailag számítva az évek tekintetében, de: 1. kész a magyar nyelv – tehát ezen úgy beszélhetek, mint ezelőtt 400–500 évvel, 2. azonkívül a protestantizmus, ahogy dél felé ereszkedik, a kelet–nyugati határvonal, a mediterrán térség és a fölötte lévő latin világ és a német világ között durván és kierőszakoltan ha egy vonalat húzol, ez Magyarország közepén megy el, hogyha vízszintesen húzod, ha függőlegesen kettévágod Európát vagy ennek a déli részét, akkor a török hódoltság úgy, hogy be is rendezkedjen, és azonkívül, ahol meg is torpan, az ugyancsak ezen a világon megy keresztül, tehát függőlegesen ez a vallás... Ezek persze mind ilyen háztáji spekulációim voltak nekem. De az, hogy próbáljunk meg nagyon válságos időket önsajnálattal szemlélni, bármennyire fájdalmas ez, beletartozott a kísérletbe.

– Egyébként melyik a kedvenc hősed a saját hőseid közül?

- Azt most írom.
- *A korábbi köteteidből melyik a kedvenc, melyik áll a legközelebb hozzád?*
 - Talán a *Hollóidő*ből valaki. Fortuna úr, de ő talán keményebb. Ha azt választanám, akkor a férfieszmény, meg nem tudom mi, a csetlő-botló kisértelmiségi meg ugyanakkor... De én sosem gondolkodtam ezen.
 - *Most már elkerülhetetlen, hogy megkérdezzem, hogy a női hőseid közül akkor melyik a legkedvencebb? Merthogy olyan sok nincsen. Végül is az Agancsbozótban egy sincs, tehát a Hollóidő... - az elbeszélésekről nem beszélünk...*
 - ...hát a *Hollóidő*ben ott van.
 - A *Hollóidő*ben hárman is vannak, a Kő hull...-ban is...
 - Ács Margit, az egyik kritikusom azt mondta, hogy ez olyan, mint egy hippitánya, ez a paplak, úgyhogy ott hogyne... azonkívül a *Kő hull...*-ban ugyancsak ott van... ott arányosan minden megvan, az öreganyánk meg minden a csuda.
 - *De ezek közül a női hősök közül melyik áll a legközelebb hozzád? És miért?*
 - Hát... nem tudom. Nem tudok könnyen válaszolni. Nyilván a legtöbb Szendy Ilkában van, de tőle is szabadulni akartam, és a *Hollóidő*be hoztam hármat, a három közül egyik izgalmasabb, mint a másik, de együtt nem érik fel azt. Ott volt egy olyan furcsaság - nekem mindig megfejtik, megmagyarázzák, amit csináltam, és közben sok érdekesség is van ebben -, hogy Szendy Ilka, ugye, meg voltam győződve róla, hogy ezt a hölgyolvasók a fejemhez fogják vágni, meg mit tudom én, és kiderült, hogy ennek az ellenkezője történik.
 - *Ezt szeretik.*
 - Igen.
 - *Ez egy kemény „fehérség”, talpraesett, ügyes - így tartják.*
 - Igen. És tud dönteni. És az élete is csupa határozottság, és nem szorul senkire, és a másik nem vagy egyenrangú partnerként áll mellette, vagy dögöljön meg. Szóval, aki nem adja meg magát, és így tovább. Ezeket így lehetne boncolgatni. És ez viszont rokonszenves -

mondja ez a fajta *tudálék* –, valószínű vonzó lehet a hölgyolvasók számára, anélkül, hogy ez különben megfogalmazódna bennük.

– *Érdekes az, hogy az Aprószentekben egy pszichiáter is megszólal, s azt mondja, hogy ilyen cselekedetet (többszöri gyilkosságról van szó), férfi nélkül döntéshelyzetet, végletes helyzetet nem nagyon lehet/szoktak csinálni... Hogy ott van mögötte, segíti vagy manipulálja, vagy valami ilyen dolgok vannak... – Térjünk oda vissza, amikor kezdted a pályádat, a '60-as évek elején (Utunk szerkesztősége). Fiatal íróként karcolatokkal jelentkeztél, elbeszélésekkel az Utunk hasábjain. Majd megnyerted egy elbeszélés-pályázat első díját. Az akkor induló fiatal íróknak megmondták, hogy hogyan kell látni, és hogy mit kell írni. Most hogy áll a helyzet? Ott vagy egy szerkesztőségben...*

– Igazából – és ezt állítólag komoly emberek állítják, ha nem is hangosan – nehéz azt megállapítani, hogy egy különben írástudó és tehetséges ember kezéből kikerülő mű mitől jó. Közben erről tudok mondani neked egy könyvnyit... Miután újrakezdtük az életet '89 karácsonyán (és kiderült, hogy tulajdonképpen közfelkiáltással: „Csinálja Pista!” – a főszerkesztő-választás ennyiből állt), akkor a következőket szögeztem le: hogy cifrábban fogom cenzúrázni az általunk szerkesztett folyóiratot, mint az elődeim. Egy dologban. Ezt elmondtam magyarországi barátainknak is, hogy nem fogunk sérteni senkit, itt nem lesz ruszkizás, nem lesz oláhozás, nem lesz zsidózás, nem lesz felekezeti hovatartozás alapján, hitélettel kapcsolatos dolog... és mondjuk a zárótétel az volt, hogy hovatartozás alapján senkit sem bántunk, a magyarokat sem. Erre egy magyarországi barátom azt mondja: „Hát akkor mi lesz abban a folyóiratban?” Különben nagyjából sikerült ezt betartani, az utolsó tételt, valóban, nem egészen. Tehát a cenzúrázással való fenyegetőzésem körülbelül így hangzott. Másrészt pedig úgy fogalmaztuk meg, hogy mindazt, ami – ez már technikai része a folyóirat-szerkesztésnek – szövege és érdekessége szerint jót áll azért a terjedelemért, amit igénybe vesz a lap, az megjelenhet. Na most ez igazából – ugye a *Helikon*, miután lapformátumú – azért ugyancsak torz egyféleképpen. Én egyébként ugyanazokban az években, hónapokban azt is mondtam, hogy azért, mert egy írás hosszabb, mint egy oldal a *Helikon*-ban, hát azért én nem fogom leváltani a romániai magyar prózát vagy verset vagy egyebeket. Úgyhogy ennek a laptípusnak lehet,

hogy alkalmasabb lenne a rövidebb próza, a kevésbé terjedelmes memorialisztika vagy... hát ugyanakkor emlékező irodalom vagy kiadvány is vagyunk, jelen, múlt is jelen legyen benne, és ezt tetézzve bolondokháza attól is, hogy az általad indított belső oldalak ugyanúgy virulnak azóta is... Ennek több mint 15 esztendeje, ugye?

- '93 őszétől.

- '93 őszétől... hát akkor igencsak, azon is túl. Azonkívül ott te elkezdted indítani az ifjabb pályatársaidat, és a lapnak ez a felpártolása máig is megvan. És hát azt is túléltek, amikor „a mindent szabad alapon Pista bácsi nem cenzurázza, csak azt, hogy ne ruszkizz, ne izé”, és ugyanakkor a fiatal pályatársaid verseiben előforduló trivialisításokat – hát azért erről nem volt szó a cenzori ügyeknél. Úgyhogy ezek nem is kimondottan szalontriviális félverssorok voltak, de mondjam azt, hogy elnőtte, elnőtték, mert minden nemzedék megkísérli ezt, ez a XX. század első évtizedeiben a francia nonkonformizmusnak, a polgárpukasztásnak a mániája, ez akkori keletű, amikor az olvasó elfordult az olvasástól és bizonyos íróktól, akkor azok azért is fügét mutattak, hogy valahogy felhívják magukra a figyelmet. Na most ez az eljárás több mint 100 esztendeje érvényes, és mindenki megpróbálkozik vele. Ez a bosszúja az íróknak, hogy: „figyelj rám”. Ez tulajdonképpen a gyerek sivalkodása, hogy felhívja magára a figyelmet. Én nem akarom ezzel kicsinyíteni a versíró- vagy a prózavilágot, de a mögöttes dolgokba ilyesmi is belejátszik. (...)

- *Ha visszagondolsz a könyveidre, visszagondolsz mindenfelére, akkor mit mondanál egy mondatban, vagy akár hosszabban, hogy mi volt az, hogy látod, amiért megérte?*

- Tulajdonképpen úgy az egész megérte, mint vállalkozás, tehát hogy kettészakította, -hasította az életemet. Megérhettem azt – akár lett belőlem valami, akár nem –, hogy teremthettem. Tehát gondolatban: építhettem. Építettem, teremtettem, azt, amit írtam. Na most az, aki közelemben élte az életét, ebből az sem deríthetett ki semmit, mert ilyen nem volt, hogy „na, most hagyjátok Pistát, mert gondolkodik, most éppen építkezik meg nem tudom mi”. Lehetett egy olyan furcsa intimszféra az életemben, ami az enyém volt, és amivel sokat bajlódtam, és amiből maradt is valami. Valahogy így. De nem tudom, hogy

ez így jól van-e, lehet, hogy másképp kellene megfogalmazsam, de mindegy.

- Gyorskérdéseket fogok még feltenni. Nagy örömmel tapasztaltam az utóbbi 4-5 esztendőben, hogy te, aki köztudottan nagyon rejtőzködő alkat vagy – emlékszem, amikor készültem hozzád ezelőtt 4 évvel interjút készíteni, akkor óva intettek, hogy nem fog neked Szilágyi elmondani semmit..., s vigyázz, nem tudom, hogy tudod te azt..., vagy mi lesz abból az interjúból –, és azt tapasztalom az utóbbi 4-5 esztendőben, hogy hál' istennek, egyre több ilyen szerepet vállalasz. Eljöttél ide is, látlak én Budapesten, Kolozsváron is, azért jobbacskán mozogsz, mint azelőtt.

- Öregszem, vesztemet érzem.

- *Hogyan sikerült ezt a fizikai-szellemi frissességet megőrizni? Itt valamit az asztalnál még említettél, hogy reggelente futással kezded...*

- ...igen, helyben, de ez most már nem nagyon használ. És hát így fizikailag most éppen bajban vagyok bizonyos dolgokkal: egy régi izomrost megkutyálta magát és azonkívül az öregkorral járó ilyen memória- meg egyéb nyavalyák. Nem arra gondolok, amire akarok, és esetleg valakire gondolok vagy valakivel beszélek, és egy pillanat alatt, mondjuk, nem találkozik az arc a hanggal, vagy mit tudom én.

- *Az az érzésem mindig, amikor én téged látlak vagy veled találkozom, hogy mintha úgy ötvenvalahány évesen megálltál volna.*

- Annál közelebb állunk egymáshoz, hogy ilyen szépeket mondjunk.

- *Néhány gyors kérdést akarok még feltenni. Ezekre csak fél vagy egy mondatban válaszoljál. Amikor nem írsz, mit csinálsz?*

- Vagyok... Főzök, kapálok, valami nagyon is hétköznapi életet élek.

- *Kik voltak hatással rád? Vagy voltak-e valakik hatással rád?*

- Nagyon is. Egy időben Németh László, az amerikaiak, őket már említettem, Faulkner is, de mindenekelőtt az orosz klasszikusok.

- *Meg szokták az íróktól kérdezni, hogy miket olvasol mostanában.*

- Mostanában csak azt, ami kell nekem az új regényemhez. Tehát a millennium táján kiadott hatkötetes jogtörténettől a tudom is én miig... a Bibliáig.

- Négy évvel ezelőtt volt, amikor kérdeztem, hogy hogy állsz Vele, az új könyveddel. Mutattad...

- Igen, most már fulladok bele, nem tudom, hogy mit dobjak el, és félek, hogy Szilágyinét fogom felkérni, hogy segítsen a szövegeim megapritásában, vagy nem is tudom, hogy mondjam, mert így sok.

- *Mi az írás neked? Kín, szenvedés, feladat, munka, terápia, megismerés eszköze?*

- Néha elégtétellel jár a nyomorúság. És persze magánügy. Nem téma. Néha vakarom is a fejemet, hogy kibeszéltetted olyan dolgokat, amik, mondjuk, nem publikusak általában, részemről.

- *Egymáshoz kapcsolódó két kérdésem van még. Mit gondolsz a halálról? A másik pedig: ha újjászületnél, akkor mi szeretnél lenni?*

- Egyrészt nem szeretnék újjászületni, másrészt, hát a székelységben mondják azt, hogy „élj sokáig, halj meg gyorsan” – ezt úgy kívánnám magamnak, ezt a protekciót a Fennvalótól.

- *Nagyon szépen köszönöm.*

Bukarest, 2012. október

„ENGEM IGAZÁBÓL AZ ÉRDEKEL, HOGY ÉN ELFOGADOM-E, AMIT CSINÁLOK, VAGY NEM...”

- *Ezelőtt pár évvel Kézdivásárhelyen egy játékkal fejeztük be a beszélgetést, egy olyan játékkal, hogy én mondtam egy-egy szót neked, te ahhoz hozzáfűztél valamit. Javaslom, hogy kezdjük megint ezzel, mondok egy-egy szót, te pedig mondasz egy mondatot, fél mondatot, egy szót, bármit, amit akarsz. Ez a játéknak az első része, a másik pedig a vagy-vagyos... Ez bemelegítésként. Mondom is az első szót: pokol.*

- *Mennyország.*

- *Siker-sikertelenség.*

- *Ezt hagyjuk.*

- *Szerelem.*

- *Ez jó.*

- *Bor.*
- Adja az Isten, hogy minél hosszabb ideig ízleljem.
- *Halál.*
- Ne bánts!
- *Barátság.*
- Ez rendes dolog.
- *Klasszikusok.*
- Ez fontos dolog.
- *Víz.*
- *Tűz.*
- *Szerető.*
- *Elszántság.*
- *Boldogság.*
- Később derül ki, hogy igaz volt-e.
- *Tehetség.*
- Isten átka.
- *Költészet.*
- Talán a legnemesebb próbálkozása az írni tudónak.
- *Igazság.*
- Kérlek szépen, erről érdemes volna néhány könyvet írni. Az igazság az törvény, egyrészt törvényszéki ügy, másrészt istenes. Úgyhogy a kettőt ne közelítsük most egymáshoz.
- *Most olyan kérdéseket teszek fel, hogy erre vagy-vaggyal lehet válaszolni: rádió vagy tévé?*
- Rádió.
- *Könyv vagy internet?*
- Csak egy van. Könyv van.

- *Zene vagy csend?*

- Ez a kettő együtt jár, együtt igaz.

- *Igazság vagy hazugság?*

- ...nézz ide, a hazugságot még a Tízparancsolat sem tiltja. Ez különben az emberiség legnagyobb átka. Nem az, hogy nem tiltja, hanem az, hogy létezik. Ez a kor nagyon kedvez neki, ez a kor arra alapoz. És nemcsak hogy a Tízparancsolatban nem találkozol vele, hanem a hét főbűn között sem szerepel. Úgyhogy ezzel a bölcs eleink számoltak, hogy jó lesz az majd valamire, de oly tökélyre soha senki nem tudta azt vinni, mint a mai világ.

- *Kegyetlen igazság vagy kegyes hazugság? Az irgalmas hazugságot is mondhatod a kegyes hazugság helyett.*

- Ez a jobbik eset... A lányom megkérdezte egy jeles orvosprofesszort - sebészorvos volt -, hogy ő hogy látja: jó az, ahogy Amerikában kezelik az igazságot? (Tehát az, hogy megmondják a halálos betegnek, hogy van még három hete, készítse el a végrendeletét stb.) Ő ehhez hogy viszonyul? Hát azt mondja: - Természetesen ez egy nagyon helyes álláspont. - Igen ám, de megmondja mindenkinek? - Azt mondja: - Tudja, kis kollégánóm, a magyarságot annyi nyomorúság érte, most akkor vegyük-e még ezt is... - Azt mondja a leányom: - Értem. Szóval ez a kis példabeszéd körülbelül válasz lehet.

- *Új könyv vagy újraolvasás?*

- Bántottalak én téged?

- *Kolozsvár vagy Zilah?*

- Bár a felmenőim onnan jönnek, de azért Kolozsvár. Kolozsvár - és akkor itt állunk meg egy percre. Kolozsvár, nem csak azért, mert ugyan Zilahról származott minden őszám, és én magam viszont Kolozsváron születtem, de nem ezért Kolozsvár a Kolozsvár, hanem azért, mert például ezelőtt 200 évvel (jövőre lesz 200), hogy itt az első magyar nyelvű irodalmi folyóirat megszületett. Demeter Zsuzsát biztattam is arra, hogy az elkövetkezendő évben - ennek 200 éves évfordulója - valahogy ezt a *Helikon*ban ne felejtsek el. Azonkívül Kolozsvár egy humoros város is. Legalábbis ezelőtt 40 évvel sok mókás pillanat tanúi

voltunk: például a mai Dózsa György utcában reggeliben vagy kora délelőtt, ha elindultál a szerkesztőség felé, akkor a túlsó oldalról átkiabált neked Fufu, aki egy öreg, zsidó ezermester volt, hogy: – Mi lesz a következő *Utunkban*? – És át is jött. Egy idős bácsika volt. És ha Jakabot találta, minden alkalommal megkérdezte: – Jakab úr, Tolsztoj nagy író volt? – Óriási, Fufu. – És Dosztojevszkij? – Óriási. – Azt mondja: – Melyik volt a nagyobb?

Vagy ugyanott. Szócs Pista megy a szerkesztőség felé, leszédül a járda szegélyéről, jön szembe egy koci, egy csehszlovák úriember vezeti, és hát Szócsöt szinte elgázolja. Szócs elkezdi rázni az öklét, hogy kurva cseh... Erre visszakiált a pasas, hogy бүдös oláh... Mind a ketten magyarok voltak. Kolozsvárhoz ezek is hozzátartoznak, nemcsak a 200 év irodalma. És hát ezt a világot én valahogy nem meghódítottam és nem örököltem, hanem elnyertem valamiképpen, hiszen minden felmenőm a Partiumban élt és oda tartozott. Sőt egy alkalommal a *falustársaidat* nagyon megbotránkoztattam azzal, hogy azt mondtam nekik, hogy az első világháborút követő nyomornak én voltam az egyik nyertese, mert hogyha nem szakad el Erdély meg a Partium Magyarországtól, nyilván sosem ismerem meg Szilágyinét, mert Zilajról a nyavalya házasodott volna Felső-Háromszékből, hiszen Kolozsvárra is csak néha piacra jártam, de remekelni a tímár inasok is Debrecenbe mentek. Úgyhogy erről ennyit, erről a két városhoz tartozásról.

– *Tenger vagy hegyek?*

– Hegyek.

– *Fehér vagy fekete?*

– Hogy?...

– *Jó, akkor megyek tovább. Flekken vagy szalonna?*

– Szalonna.

– *Bor vagy bor?*

– Hogy?

– *Bor vagy bor? A pálinkát ide nem mertem írni.*

– Bor.

- Csontváry vagy Munkácsy?

- Csontváry.

- Bartók vagy Beethoven?

- Menjünk tovább.

- Arany vagy Petőfi?

- Menjünk tovább.

- *Jó, menjünk tovább. Mikor írtál utoljára és mi volt az? Az volt-e, amire én gondolok, annak az egyik része, vagy egy másik egyéb volt, amire megint én gondolok, s nemrégiben leközlöttük?*

- Kérlek szépen, szólhatunk, mert mielőtt jöttem volna, valamiket föl is vázoltam, hogy ha itt nagyon elakadnánk, akkor puskázzak: némely irodalom menti reflexiókat. Úgy hiszem, már Homérosz Odüsszeusza is azért szállt hajóra, s hagyta Ithakát maga mögött, mert a kritikusai s a könyvkiadói azzal rémisztgették, hogy az irodalom válságban van. Az viszont kétségtelen, amióta az irodalomnak tudása van önmagáról – tehát tanítják, könyvbe kötik, piacra viszik –, azóta egyvégtében válságban lévőnek tudja magát. Annak idején, az elmúlt évszázad '30-as éveiben Németh László, aki akkoriban rendszeresen elkészítette a magyar szépírás évi mérlegét, nos, ő azt panaszoja egyik ilyen irodalom-rovancsolás után, hogy sehol egy jelentős mű, hiszen már Móricz Zsigmond is ponyvát írni kényszerül (a *Forró mezőkre* gondolhatott). Ennek az ellenkezője másrészt az a kor, amikor a magyar irodalom hajója oly gazdagon rakott tehetségekkel, hogy ezen igazából a hajósinasok is tengernagyok. Még ott van Krúdy, s már jelentkezett Weöres, és tarol Móricz és Kosztolányi, és uralkodik Babits, s már csúcsra járat Márai. Ám hogy most már a mi időnköz közelítsek, az elmúlt 20-30 esztendőben most ez végképp a kiadók sirámainál hangos: csupa csőd és jajveszék, hogy az informatika tönkrever, a televízió megnyomorít, s akkor egyszerre csak előkerül egy irodalmunkból időközben rég kirekesztett, ám igazi nagyság, s a művei elkezdik diadalútjukat. Röpke hetek, talán pár hónap alatt százezer példányban jelenik meg. Olaszországban milliós bestseller lesz, Németföldön ez már a villám, a lengyelek kezdik fordítani és így tovább. És közben itthon elkezd futni köreit Bánffy Miklós, Wass Albert, Nyíró és mára

Tormay Cécile. Hogy van ez? Irodalmunkban megszoktuk, mindenkor a fiatal tehetségek a hajnali zászlóbontók, ők hoznak megújítást. S most egyszerre csak egy tovatűnt magyar kor, a 20. század néhány nagyja tör elő? S milyen furcsa tanulságokat hordoz s görget felénk e kései eljövétel s diadalmenet?! Van, vagy lett volna ez a mi kultúránk oly gazdag valaha is, hogy megengedhesse magának ezt a luxust: a valós, múlhatatlan értékek kirámolását könyvtárakból, tantermekből? Vagy: a valós, az igazi érték elpusztíthatatlan, annak előbb-utóbb mindenkor igazságot szolgáltat az idő, visszahozván azokat az értékeket, akár valami posztumusz létből is? Hát ezeken eltöprengtem az elmúlt napokban, mikor kiderült, hogy ma este találkozunk. Mindezt tetézi egy másik furcsa ellenség: az elfojtás. Néha az elemi fizika hatás/ellenhatás törvényét kezdik a kultúrában is érvényesíteni. A diktatúrában erős, életrevaló tehetségeket bekísértek elhallgattatni; ezt minél kíméletlenebbül próbálták végrehajtani, annál biztosabb volt, hogy valaha majd életre keltek. Ennek ma tanúi vagyunk. Valószínű nekünk, az én nemzedékemnek is, a kiejtettnek is várni kell ahhoz, hogy törlessze ezt az adósságát a magyar irodalom. Az elfojtás, hogyha valamit nem engedsz meg, az megbosszulja magát, az újrakél, és esetleg csőstül úgy kerül elő, hogy az már túlzás. Ennek is most vagyunk a tanúi. Különbben az erdélyi irodalomnak mindig megvoltak a különbejáratú útjai is az olvasó felé. Ezelőtt 30 esztendővel tőlünk kifele, valahol 6 utcával arrébb, két jó barát (nem voltak irodalmárok, de irodalomolvasók voltak – az erdélyi magyar irodalom olvasói) egyszer összevesztek azon, hogy ki a nagyobb író: Tamási vagy Nyírő? És addig veszekedtek, amíg összeverekedtek, és egy székkal az egyik agyonütötte a másikat... temetni kellett. Nos, hát nem akármilyen város ez, hát nem akármilyen irodalom ez. Úgyhogy én ezt nem is folytatom tovább, ezen valamennyien elgondolkozhatunk. De te segíthetsz rajtunk valamit. Valamit csak kitalálsz, hogy hol folytassuk.

- *Ki a kedvenc prózaíród? Egyrészt a maiak, másrészt a régebbiek közül?*
- *Hát a régebbiek közül Dosztojevszkij... Feltétlenül magyar?*
- *Nem, nem, lehet más is.*
- *A magyarok közül sokat tanultam, és hosszú időn át Németh Lászlóra esküdtem. Ebben talán az is benne van, vagy talán ez azért*

volt így, mert nem is a regényeit és pláne nem a drámáit olvastam szívesen, hanem az esszéit, ugyanis olyan nemzedékből jövök, akiket nem kényeztettek el különböző olvasmányokkal. Na most a Németh László esszéivel lehetett rövidíteni, csomó mindent megtaláltunk bennük, amik el voltak tiltva tőlünk. És az esszéista stílusa közel hozta hozzám. Mára nem tudom, hogy Németh Lászlót tartanám-e a legtöbbrre, de ezt köszönhetem neki, és ezért rendkívüli módon ragaszkodtam hozzá. Én különben nem tudtam akkor azt, hogy politikailag rossz fát tett a tűzre, hogy mi történt, hogy miért nem szeretik stb., ez engem persze nem is érdekelt, mint ahogy igazából máig sem, de őt számítottam, hát akkor még kortársak közül, a legjelentősebbnek.

- *És a külföldiek közül? Mondtad Dosztojevszkijt, és...*

- Nagyon megfogtak azok az amerikai, '60-70-es évekbeli nemzedékek, akiket akkor olvashattunk, úgyhogy az az amerikai próza, az nagyon érdekelt engem.

- *A kortárs prózaírók közül ki az, akit a legszívesebben elolvasol, vagy olvastál?*

- Nem akarom megbántani sem őket, sem az ellenségeiket.

- *Elfelejtettem az elején megkérdezni, hogy van-e olyan kérdés egyáltalán, olyan téma vagy olyan dolog, amiről nem szívesen beszélsz, mert emlékszem, amikor ezelőtt öt évvel készültem arra, hogy elkészítem azt a nagyinterjút veled, akkor többen adtak tanácsot, hogy miről ne kérdezzek. Nem mondom meg most, hogy kiről, miről, és próbáltam úgy feltenni azt a kérdést, hogy kerülgettem, aztán csak megkérdeztem, s te válaszoltál rá, és kiderült, hogy nem is olyan téma volt, amire nem szívesen válaszolnál. Tehát van-e olyan téma, amiről nem szívesen nyilatkozol?*

- Például arról, hogy mit csinálok.

- *Jó, akkor erről nem. Az előbb azt kérdeztem, mit írtál utoljára... Tulajdonképpen arra voltam kíváncsi, hogy penzumszerűen dolgozol-e: úgy, hogy reggel felkelsz, hajnalban, mondjuk tornázol egyet, előkészülsz, aztán leülsz az íróasztal mellé s akkor nekifogsz...*

- Kérlek szépen, hajnalban fölkelek, tornázok egyet, és nem ülök le az asztalom mellé írni.

- *Mi az, ami – az írásról, irodalomról szólva – a legnagyobb elégtétel számodra, és mi az, amire kinyílik a bicska a zsebedben?*

- Mára már nem nyitogatom a bicskát, vegyük úgy, hogy berozsdázott a tokjába. A legnagyobb elégtétel... annak még ezután kell eljönnie.

- *Nagyon kemény embernek ismertelek/ismerlek most is. Azt tudom, hogy gyerekkorodban sírós gyermek voltál. Volt-e mondjuk olyan irodalmi mű, melynek hatására, ha nem is elsírtad magad, de azért megkönnyezted? Olyan irodalmi művet olvastál-e, amelyet megkönnyeztél?*

- Nem.

- *S olyant igen-e, melynél kitört belőled a nevetés és eldobtad a könyvet magadtól?*

- Igen. Számos ilyen volt, most nem tudom neked előszámlálni őket. Volt.

- *Ha nem író, akkor mi lettél volna?*

- Hát egyrészt nem tudom, mi lettem volna, és azt sem tudom, hogy író lettem-e. Igaz ugyan, hogy mindenféle gyarlóságot elkövettem, méter-mázsás regényeket írtam; és nincs azokkal semmi baj, nem szenvedek én ilyen alacsonyabbrendűségi vacakolásban – én azt tudom, hogy azok mit érnek, meg egyebek –, de valahogy nem téma, az megvan. És van egy szörnyű tartozás-érzésem, és ezzel nem nagyon tudok mit kezdeni. Tehát egyrészt elfutott az életem nagyja, majdnem az egész, és úgy érzem, hogy nem tudtam befejezni. De most már ezen is túlmentünk néhány küszöbön.

- *Azt mondod, hogy úgy érzed, elfutott az életed nagyja. Én ezt nem így gondolom, de azért a kérdést felteszem, amit a legvégén akartam feltenni.. Tehát ha visszatekintesz, mi volt, amiért megérte?*

- Azt kell mondjam, hogy először a család, maradéktalanul. Ezért kegyeltje is vagyok valamelyest, legalábbis úgy érzem, az úgynevezett sorsnak. És ez egy furcsa dolog, hogy anélkül, hogy tudtam volna, valószínűleg hozzáédzódtem bizonyos dolgokhoz. Tehát az, hogy én doni hadiárva voltam..., és hát nem volt mindenki doni hadiárva, de amikor én első elemibe mentem, akkor a mi kicsi osztályunknak a fele vagy kétharmada vagy hadiárva volt, vagy hadiárva jelölt, vagy valami

ilyesmi, mert Zilajról a nemzedékeink szüleit, illetve apáit a Donhoz vitték, és hát nem sokan kerültek haza. De én például utálok mindenféle önsajnálatot kölyökkorom óta. Sok érdekességet találtam abban a világban, nem azt mondom, hogy a kényszerű szegénység... hát az egy deklasszálódás volt, mert az iparos kispolgári világból apa nélkül maradván, világháborúk után, nem volt egy gyöngyélet, de én ezt – annyira utálok azt, amikor az egy külön téma, hogy fel kell dolgozni azt, el kell mondani, hogy mennyit szenvedtünk – hát hogy mondjam: éltünk, csomó minden nem volt, de hát szenvedett a fene, vártuk az apánkat, meg mit tudom én, de azonkívül voltak szórakoztató dolgok is. Könyv az kevés, meg stb. Én például kisgyermekkoromban mániákusan a szövegeket pizskáltam, az olvasható szövegeket. Például rettenetesen bősztített (az is érdekes, hogy rádió mindig volt a házban, apánk idején, s amikor hadifogságba került, ment mindenfelé, rádió mindig volt a házban), én szőrszálhasogató gyermek lévén, például amikor hallottam a rádióban, hogy... most veszek egy másik sztorit: *Vasárnap a Népkertben majális lesz. Ha eső nem lesz. Ha lesz, nem lesz...* – ezeken a dolgokon én mindig fönnakadtam. *Megy a hajó a Balaton vizében...* – egyrészt nem tudtam, hogy a csónakot lehet hajónak mondani –, *megakadt egy csipkebokor tövében...* – hát hogyhogy a Balatonban megakad egy csipkebokor tövében. Azt mondja: *Csipkebokrot ki kell vágni* – a Balatonban? –, *hadd tudjon a hadi hajó megállni* – hogyhogy, ha kivágták, akkor miért álljon meg? –, *hogy tudjon a kisangyalom kiszállni* – hát hová a jó égbe, a Balatonba? Hát, kérlek szépen, kölyökkoromban ilyen dolgokon meditálgatva töltöttem az időmet, és sok haszontalansággal.

– *Amikor bekerültél az Utunkhoz, akkor a pályád kezdetén nagyon sok riportútra mentél. Vetted-e hasznát ezeknek a riportutaknak, amikor elmentetek sokszor néhány napra mondjuk Háromszékre vagy itt a környéken, bárhová?*

– Talán igen, a riportoknak nem, ott gyalázatos dolgok is voltak, de a riportutaknak igen. A Duna-deltától a székelyföldi világig, vagy Temesvár környékéig sok mindent fölszedtem, ami később köszönt vissza, később segített, úgyhogy az nem ártott. Persze azt, ami az *Utunknál* volt, azt jó volna elfelejteni sok tekintetben. Például amikor felvettek, minden volt: egyrészt egyetemi diploma, másrészt munkás-

káder, meg nem tudom mi, akkor felvisított a főszerkesztő-helyettesnő, hogy: Jé, kis Szilágyi, maga a buletinben is Szilágyi? Hát én ezt nem nagyon értettem... Mára talán igen.

- *Mert?*

- Tehát hogy hogy lehet az, hogy valakinek az istenadta családi neve is Szilágyi... Hát máig sem tudom igazából, hogy kellett volna hívjanak, hogy tesszen neki. Azonkívül, azt hiszem, 23-an dolgoztunk - dolgoztunk? - abban a szerkesztőségben, ahol úgynevezett kondikát kellett aláírni, és ha lementél a cukrászdába, akkor beírni, hogy kiléptél ekkor... akkor... És hogy mondjam, egy félig írt lappal szaladgáltunk az egyik szobából a másikba, és fontoskodtunk, mint a töketlen kutyák, ott mind jöttünk-mentünk, hogy mutassuk, hogy itt valami történik. Én ezt igazából máig valami furcsa, ilyen révézetes korszakomnak tulajdonítom, vagy úgy emlékszem vissza rá. És persze itt alakultak a legszorosabb barátságok: Jakab Anti és köztem, Szabó Gyula... tehát a 23-ból volt 5 és $\frac{1}{2}$ ember, akit ma is felvehetnél egy szerkesztőségbe. De erről ennyit.

- *Azt mondom, hogy Jajdon. Bálványos környékén van egy patak vagy egy erdőség.*

- Igen, egy patak és egy hajlás, egy völgy.

- *Bálványos felé?*

- Bálványos felé.

- *Hőseid között szerepelnek olyanok, akiket ismerőseid közül vettél, vagy róluk mintáztad? Tehát olyan hősed van-e, akit valamelyik ismerősödről formáltál meg, mintáztál meg?*

- Közvetlenül és teljes egészében nincs. Én szeretem újrateremteni a helyszíneket is, és tulajdonképpen az írásaim szereplőit is, ötvözöm őket. Elveszek a tulajdonságaikból, hozzáteszek más egyebet, a tájat is valahogy átrajzolom - a *Kő hull...*-ban kevésbé. A *Hollóidőben* például Morcsányi Géza, a könyv szerkesztője-kiadója azt mondja: te, próbáljuk megrajzolni, hogy hol mennek ezek..., mondom: te, nem lehet, mert én a Tisza egyik partjáról áttettem ezt a várost a másikra. Szeretek építkezni így, tehát az írásaimban helyszínt, embereket, minden csodát... Azt, amit tudok, azt én nem szívesen írom le, azon nincs semmi érdekes. Szeretek az írásban fölfedezni a magam számára

dolgokat, és megfejteti dolgokat. A *Kő hull...*-ban az – harmadéves joghallgató koromtól – izgatott, hogy mi történik a felfedezetlen bűnnel: tehát ha a bűnelkövető nem bűnhődik, mert nem tudódik ki a tette, a cselekedete, mi lesz azzal. Tehát mit tudom én: embert ölt, nem derül ki, nem zárják be, nem akasztják fel, nem ül börtönben, semmi, hogy akkor a lelkiismeret átveszi-e a bűnüldözés szerepét, és vajon megsínyli-e, megszenved-e a cselekedetének a következményeit a bűnelkövető. Hát ez érdekelt tulajdonképpen. Könyvnyi tanulmány jelent meg, de szerencsére erre nem jöttem rá, ez engem érdekelt. Én azt pontosan tudtam, hogy Szendy Ilka rosszul végzi... azt nem tudtam, hogyan, de hogy rosszul végzi, abban biztos voltam. És aztán kell hagyni élni és vezetni előre, aztán majd megmutatja a történet, hogy hol akar véget érni és hogy mi történjék a hősökkel... Én igazából bölcsész sem vagyok, szökött jogász lévén ezek a dolgok érdekelték.

- *Olyan nem történt, hogy valamelyik hősöd tulajdonságaiban valaki magára ismert?*

- Nem, ez soha nem történt, viszont voltak érdekes dolgok. Pesten valaki megállított, hogy maga Szilágyi István? Azt mondja, mit csinál, mit tudom én milyen Pál? Így első pillanatra: hol hallottam én ezt a nevet? Mondtam, köszönöm szépen, megvan. Szóval, voltak ilyen élményeim. És egyáltalán, ez egy elég gyarló tulajdonság: engem igazából az érdekel, hogy én elfogadom-e, amit csinálok, vagy nem. És ilyen tekintetben örök harcban saját magammal állok.

- *Íróként félelmeid voltak-e? Nem emberként, nem abban a világban, amiben élünk, hanem íróként féltél-e valamitől? Nem tudod végigvinni, nem tudod megcsinálni, nem az a regény, amit elkezdted, nem érsz a végére – ilyen félelmeid, vagy valami hasonlók voltak-e?*

- Voltak, és sajnos vannak. Ez azt jelenti, hogy még most is küszködök valamikkel, amiből hátha lesz valami. És vannak félelmeim, hát hogyne. Sohasem voltak ilyenek, mint most.

- *Eddig nem voltak?*

- Ennyire nem, mert láttam, mert éreztem magamban nem a rátermettséget, hanem az elhivatottságot. Amiben most nem vagyok annyira biztos.

- Nem is fogom megkérdezni azt, hogy hogy állsz azzal a könyvvel. Publicisztikáid jelentek meg, emlékszem, a '90-es évek elején a Helikonban. Volt a Krónika, volt a Renegátlástanul. Mit akarsz ezekkel? Ki fogod adni, kötetbe gyűjtöd? Láttam, már tanulmányokat írtak róla.

- Nem, nem fogom kiadni őket, szó sincs róla. Ráadásul minden átmenet nélkül ezeknek az írását megszakítottam és félbehagytam. Mondtál egy címet, azt hogy *Renegátlástanul*. Ez Hajdú Győző útjáról és cselekedeteiről szólt, és ott szerepelt az is, hogy I. rész, és miután valakik Sütő Andrásnak beadták azt, hogy most te következel – Hajdú Győzőék nyilván azt sugallták Sütő Andrásnak, hogy most téged fog Pista kinyírni –, akkor én letettem a tollat, és azt mondtam, hogy soha, soha, soha... Ugyanis élete, pályája ellentmondásos stb., de én nagyon sokra tartottam egykor Sütőt. Ez így ért véget, ha már a publicisztikát megkérdezted, teljesen profán módon elmondtam neked és valamennyiüknek, hogy ezért tettem le a tollat és nem írtam tovább. Ezek ilyen kortörténeti érdekességek lehetnek, de különben semmi.

Kolozsvár, 2013. augusztus

(A beszélgetések szerkesztett, rövidített változata.)

Sorok között, 2016